

УДК 81'373.46:796.332

DOI 10.18524/2307-4604.2024.2(53).323936

АСОЦІАТИВНО-МЕТАФОРИЧНА МОТИВАЦІЯ ФУТБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Богуславський С. С.

кандидат філологічних наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0005-5842-8434>

Чумаков О. М.

кандидат філологічних наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-8431-4894>

Мельничук О. Л.

старший викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-1220-9473>

У статті розглядається асоціативно-метафорична мотивація футбольних термінів у німецькій мові, що базується на концептуальній метафорі та процесах когнітивної інтеграції. Досліджено, що німецька футбольна термінологія активно використовує метафоричні моделі з різних донорських сфер, зокрема ВІЙНА, ТЕАТР, ПОЛІТИКА, ЦЕРКВА, ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ. Застосування знаків цих концептуальних сфер пов'язане з когнітивною аналогізацією футбольних дій, сценаріїв гри та соціальних процесів. Метафоризація футбольних термінів здійснюється через механізми структурно-метафоричної, дифузно-метафоричної та ґештальтної мотивації. Зокрема, сфера ВІЙНА активно наповнює футбольну терміносистему термінами, що відображають боротьбу за перемогу (Abwehr, Angriff, Bombe, Bomber). Ці терміни демонструють сприйняття футболу як бойового протистояння, де команди виступають як ворогуючі сторони. Донорська зона ТЕАТР визначає видовищний аспект футболу, формуючи терміни Arena, Debut, Regisseur, що підкреслюють драматичну складову гри, роль гравців як виконавців і тренерів як режисерів футбольного дійства. У свою чергу, сфера ПОЛІТИКА сприяє створенню назв організаційних структур футболу (Präsident, Präsidium, Kommission), що демонструє паралелі між управлінськими аспектами політики та футбольної діяльності. Аналогічно, сфера ЦЕРКВА формує терміни, що позначають особливу місію гравців (Aufgebot, Spiritus rector), підкреслюючи їхню роль у формуванні командного духу. Також значна кількість термінів запозичена зі сфер повсякденного життя, таких як ЛЮДИНА (Abstauber, Schütze, Ausrufter) та АРТЕФАКТ (Hammer, Kerze), що відображає практичне сприйняття футбольної реальності крізь призму повсякденного досвіду.

Загалом, асоціативно-метафорична мотивація відіграє важливу роль у збагаченні німецької футбольної термінології, сприяючи її образності та концептуальній насиченості. Використання концептуальних метафор дозволяє не лише передавати зміст спортивних подій, а й відображати соціокультурні особливості мовного світобачення носіїв німецької мови. Таким чином, футбольна термінологія виступає не просто набором професійних термінів, а складним когнітивним феноменом, що відображає світогляд, емоційність та символічне осмислення спорту в німецькому суспільстві.

Ключові слова: асоціативно-метафорична мотивація, концептуальна метафора, футбольна термінологія, когнітивна лінгвістика, німецька мова.

ASSOCIATIVE-METAPHORICAL MOTIVATION OF FOOTBALL TERMS IN GERMAN

Boguslavskyi S. S.

Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University

Chumakov O. M.

Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University

Melnychuk O. L.

Senior Lecturer
Odesa I. I. Mechnikov National University

The article explores the associative-metaphorical motivation of football terms in the German language, which is based on conceptual metaphor and cognitive integration processes. It has been found that German football terminology actively employs metaphorical models from various donor spheres, including WAR, THEATER, POLITICS, CHURCH, HUMAN, and ARTIFACT. The use of elements from these conceptual spheres is related to the cognitive analogization of football actions, game scenarios, and social processes. The metaphorization of football terms occurs through mechanisms of structural-metaphorical, diffuse-metaphorical, and gestalt motivation. In particular, the WAR sphere actively enriches the football terminology system with terms that reflect the struggle for victory (Abwehr, Angriff, Bombe, Bomber). These terms demonstrate the perception of football as a form of combat, where teams act as opposing forces. The donor sphere of THEATER defines the spectacular aspect of football, forming terms such as Arena, Debut, and Regisseur, which emphasize the dramatic nature of the game, the role of players as performers, and coaches as directors of the football spectacle. In its turn, the POLITICS sphere contributes to the creation of names for the organizational structures of football (Präsident, Präsidium, Kommission), demonstrating parallels between political administration and football management. Similarly, the CHURCH sphere generates terms that denote the special mission of players (Aufgebot, Spiritus rector), emphasizing

their role in shaping team spirit. Additionally, a significant number of terms are borrowed from everyday life spheres, such as HUMAN (Abstauber, Schütze, Ausputzer) and ARTIFACT (Hammer, Kerze), reflecting the practical perception of football reality through the lens of everyday experience. Overall, associative-metaphorical motivation plays a crucial role in enriching German football terminology, enhancing its imagery and conceptual depth. The use of conceptual metaphors not only conveys the meaning of sporting events but also reflects the sociocultural characteristics of the linguistic worldview of German speakers. Thus, football terminology is not merely a set of professional terms but a complex cognitive phenomenon that embodies worldview, emotions, and the symbolic interpretation of sports in German society.

Key words: *associative-metaphorical motivation, conceptual metaphor, football terminology, cognitive linguistics, German language.*

Вступ. Асоціативно-метафорична мотивація, на відміну від пропозиційно-диктумної, характеризується використанням для позначення однієї концептуальної сфери знаків іншої і базується на метафорі (Селіванова, 2000). З появою нової когнітивно-дискурсивної наукової парадигми вивчення метафори перейшло на якісно новий рівень, що відкрив нові перспективи для розгляду метафори як результату концептуалізації та важливого семіотичного процесу поповнення знакових ресурсів природної мови (Lakoff & Johnson, 2003).

Ф. Уілрайт підкреслював, що мислення не може в значній мірі обходитися без мови, а мова — без метафоричної діяльності (Уілрайт, 1990: 108). Метафора, наче стає «продовжуючи рукою нашого інтелекту», допомагає уявити невідоме або приховане зміст у образній формі (Allbritton, 1995). Людина, звертаючись до чогось нового, складного, непізнаваного, часто використовує для осмислення елементи більш знайомої та зрозумілої сфери. Людський розум порівнює семантичні концепти через певні ієрархічно організовані операції, які в певній мірі не можна порівняти, що є причиною виникнення метафори (Dancygier & Sweetser, 2014). Отже, метафора сприяє утворенню непередбачених міжфреймових зв'язків, що мають велику евристичну силу (Селіванова, 2000).

У когнітивній лінгвістиці найпоширенішою є теорія концептуальної метафори, запропонована американськими лінгвістами Дж. Лаккоффом і М. Джонсоном у аспекті експеріенталістської парадигми (Lakoff & Johnson, 2003), в подальшому розроблена та доповнена послідовниками цієї наукової школи (Charteris-Black, 2004; Gibbs, 1994;

Kövecses, 2005; Kövecses, 2010). Дослідники визначають метафору як повсякденну операцію людського мислення, що використовується з метою структуризації навколишнього світу, керує інтелектуальною діяльністю людини, її поведінкою (Evans & Green, 2006). Метафора, на думку вчених, знаходиться в мисленні, а не в мові — це найважливіша частина нашого звичайного, загальноприйнятого способу концептуалізації світу (Barcelona, 2003). Сутністю метафори є осмислення і переживання поняття одного виду через терміни іншого виду (Lakoff & Johnson, 2003: 5).

У теорії концептуальної метафори фігурують терміни «область-джерело», або донорська зона, яка постачає знаки в область-мішену, або рецепієнтну зону. Таким чином, метафора створює можливість використання потенціалу структуризації сфери джерела при концептуалізації нової сфери мішені (Lakoff & Johnson, 2003:120), причому область джерела зазвичай зрозуміліша, конкретніша і пов'язана з безпосереднім фізичним або просторово первинним досвідом.

Теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона органічно доповнюється «багато просторовою» моделлю метафори (many-space model) (Lakoff & Johnson, 2003: 501), представленою Ж. Фоконье та М. Тернером у розробленій ними теорії інтеграції ментальних просторів. Ця теорія транспонована в когнітивно-ономасіологічну концепцію мотивації О. О. Селіванової, згідно з якою асоціативно-термінальна мотивація вибирає мотиватори метафоричного статусу з огляду на відносини аналогізації двох концептуальних сфер (Селіванова, 2000: 402).

Залежно від механізму аналогізації О. О. Селіванова розмежовує структурно-метафоричну, дифузно-метафоричну, гештальтну різновиди цього типу мотивації (Селіванова, 2000: 172–175).

При структурно-метафоричній мотивації відбувається поєднання двох доменів на основі суміжного поняття, в результаті чого в області-мішені формується асоціат-термінал, позначений найменуванням області-джерела. На відміну від попереднього, метафорично-дифуз-на різновидність асоціативно-термінальної мотивації відображає дифузну природу інтеграції концептуальних сфер, коли метафоризація опирається на кілька ознак, що формують певний «асоціативний ореол» (термін В. Н. Телія), або комплекс асоціацій. Гештальтна (образна) різновидність ґрунтується на конекціях асоціативно-термінальної частини рецепієнтної зони з зоровими, слуховими, тактильними

та іншими відчуттями, переданими знаками інших донорських зон (Селіванова, 2000: 174).

Метою статті є аналіз асоціативно-метафоричної мотивації футбольних термінів у німецькій мові через призму концептуальної метафори та когнітивних процесів. Дослідження спрямоване на виявлення основних донорських сфер, що впливають на формування футбольної терміносистеми, а також на визначення механізмів метафоризації, які сприяють концептуальному збагаченню футбольних термінів. Особлива увага приділяється ролі метафор у відображенні соціокультурних та когнітивних особливостей мовної картини світу носіїв німецької мови у проекції на етносвідомість.

Результати і обговорення. У масиві досліджених асоціативно мотивованих німецьких футбольних термінів в основному представлені дифузна та гештальтна різновиди. Ономасіологічні ознаки метафорично мотивованих футбольних термінів обираються з терміналів МПК (ментально психонетичного комплексу), сформованих у його структурі в результаті асоціативної інтеграції рецепієнтної концептуальної сфери футболу як виду спорту з іншими, донорськими концептуальними сферами. Використання знаків донорських концептосфер ґрунтується на різноманітних асоціативних аналогіях ігрових дій, ходу гри, з іншими процесами, предметами та явищами реальності та їх ознаками.

Донорська зона **ВІЙНА** не випадкова в сфері спорту та футболу зокрема. Їх уподібнення зумовлено орієнтацією на боротьбу за першість, на перемогу, тому команди та їх гравці представлені не просто як суперники, а як противники на війні, а матч розглядається як битва з різними військовими діями противників: *Abwehr* — прагнення припинити атаки суперника, включаючи точне прикриття гравців нападу та вільного простору, щоб унеможливити безперешкодний удар по воротах; *Angriff* — формування атаквальних гравців, передніх позицій команди, а також позначення окремої завершеної дії з метою забиття гола; *Division* — позначення англійських футбольних ліг; *Einsatz* — різновид зусиль, (жорстка) гра у матчі; *Reserve* — запасні гравці команди або клубу; *Konterschlag* — швидкий агресивний хід команди, яка щойно перебувала в обороні; *Bombe / bomben* — потужний удар по воротах, термін перенесено у футбол з мови журналістів у 1920–1930-х роках; *Bomber* — сильний нападник, який постійно проривається та володіє потужним ударом по воротах. Процеси

метафоризації, що забезпечують створення цих термінів, базуються переважно на подібності сценаріїв дій у грі та військових діяч. Багато німецьких футбольних композитних термінів, запозичених із донорської зони **ВІЙНА**, не вживаються в сучасній німецькій мові, асоціюючись із часами Третього Рейху й отримавши негативну конотацію, наприклад: *Kampfstätte*, *Kampfplatz*, *Kampfgeist*, *Kampfleistung*; *Spielführer* — зараз використовується термін *Schiedsrichter* та інші.

Другою актуальною для футболу донорською зоною є **ТЕАТР**. Знаки цієї зони використовуються переважно для позначення футбольного поля та гравців: *Arena* — стадіон; *Debut* — перший виступ на полі в складі команди; *Garderobe* — роздягальня для гравців, також використовується для позначення ігрової форми команди; *Regisseur* — гравець, який керує грою на полі. Використання знаків концептуальної сфери **ТЕАТР** у футбольній термінології зумовлене видовищністю футбольної гри, її розважальною функцією та регламентованістю, подібною до театральної вистави.

Боротьба за першість і принципи організації розподілу влади визначають використання у сфері футбольної термінології знаків донорської концептуальної сфери **ПОЛІТИКА**. Зазвичай такі знаки позначають організаційні структури та їхні дії на основі аналогії сценаріїв діяльності політичних інститутів і футбольних організацій, ухвалення ними рішень. Знаки політичної сфери називають посади футбольних керівників: *Präsident* — голова клубу або федерації; *Präsidium* — керівний комітет; *Kommission* — комісія; *Vizepräsident* — заступник голови федерації або клубу.

Активною в німецькій термінології футболу є донорська зона **ЦЕРКВА**. Здебільшого футбольні терміни утворені на основі сценарного метафоричного перенесення знаків із цієї сфери для позначення почесної місії, яку виконують гравці (команда) на футбольному полі: *Aufgebot* — склад команди, включаючи запасних гравців, які отримали довіру захищати честь клубу; *Spiritus rector* — провідний гравець, «душа» команди під час матчу. У терміні *orthodox* — характеристика футболіста, який грає за схемою та не здатний адаптуватися до ситуації гри. Цей термін має антонім *unorthodox*, що позначає гравця, здатного до нестандартних рішень і адаптації до обставин.

Донорською зоною метафоризації для термінів футболу в німецькій мові також є сфера **ЛЮДИНА** та її діяльність у сферах, не пов'язаних із футболом. Дії людини є мотиваторами футбольних тер-

мінів на основі перенесення сценаріїв: *Abstauber* — нападник, який залишає підготовку голів партнерам по команді та завершує атаку з близької відстані; *Bewacher* — гравець, завданням якого є стримувати суперника та заважати йому забивати голи; *Schütze* — гравець, який забиває гол; *Ausputzer* — останній захисник перед воротарем, який повинен ліквідувати небезпечні ситуації.

У німецькій терміносистемі футболу актуалізовано знаки різних сфер життєдіяльності людини: **МИСЛИВСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО** (*abjagen* — з великими зусиллями отримати і в футболі — синонім до відбирання, наприклад, «Він знову відібрав м'яч»), **РИБАЛКА** (*hacken* — розпушувати, дробити, розколювати. У футболі — грати нечисто, нечесно); **КУХНЯ** (*ausgekocht* — шляхом варіння виводити з їжі поживні речовини, жири тощо) і у футболі — зневажливе позначення для кмітливого гравця; *Korkenzieher* — пристрій для витягування корка з пляшки, а у футболі — неконтрольований м'яч, який високо вдаряється перед власними воротами (крутиться, падає назад)), **ІГРА** (*Joker* — гравець, який в якості заміни був успішним і майже програні матчі ще «виривав»; (останній) «трамплін» тренера), **ТРАНСПОРТ** (*Notbremse* — гальмо в залізничних транспортних засобах на випадок небезпеки і у футболі — рятівний прийом у найкритичніший момент через нечесну гру; зокрема заборонене утримання суперника або підставлення ноги. За правилами — покарання штрафним ударом). У цих термінах фіксується уподібнення сценаріїв дій у грі, рухів гравців, метою яких є виконання певних дій для зміни ситуації в матчі.

Донорською зоною метафоризації для термінів футболу в німецькій мові є **АРТЕФАКТ**, що об'єднує штучні предмети, які людина використовує в побуті: **Hammer** — ударний інструмент з пірамідальною головкою, яка стоїть перпендикулярно до ручки (дерев'яного стрижня) і в футболі — позначення для потужного, сильного удару по воротах. Цей термін утворений на основі аналогії сценаріїв, хоча зазвичай знаки артефактів переносяться в сферу футболу через подібність зорових гештальтів: **Kerze** — циліндричний освітлювальний предмет з стеарину, воску, сала, парафіну з обплетеним бавовняним гнотом, а у футболі — невдалий удар, м'яч, що прямує прямо вгору.

Висновки. У масиві досліджуваних асоціативно мотивованих німецьких футбольних термінів переважно представлені її дифузний і гештальтний різновиди. Ономасіологічні ознаки метафорично мотивованих футбольних термінів обираються з терміналів МПК,

сформованих у його структурі внаслідок асоціативної інтеграції реципієнтної концептуальної сфери футболу як виду спорту з іншими, донорськими концептуальними сферами. Використання знаків донорських концептосфер базується на різноманітних асоціативних аналогіях ігрових дій, перебігу гри з іншими процесами, предметами та явищами дійсності й їхніми ознаками. Донорськими зонами для терміносистеми футболу в німецькому мовному світосприйнятті обрані сфери **ЛЮДИНА, ТЕАТР, ВІЙНА, ПОЛІТИКА, ЦЕРКВА, АРТЕФАКТ**.

Список літератури

- Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: монография). К. : Изд-во Украинского фитосоциологического центра, 2000. 248 с.
- Уилрайт Ф. Метафора и реальность. *Теория метафоры* / ред.: Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина. М.: Прогресс, 1990. С. 82–110
- Allbritton D. W. When Metaphors Function as Schemas: Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors. *Metaphors and Symbolic Activity*. Mahwan, 1995. Vol. 10. P. 33–43.
- Barcelona A. Metaphor and Metonymy at the Crossroads. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003. 368 p.
- Charteris-Black J. Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis. Palgrave Macmillan, 2004. 268 p.
- Dancygier B., Sweetser E. *Figurative Language*. Cambridge University Press, 2014. 242 p.
- Döbler H. *Lexikon Fußball*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1996. 448 S.
- Duden. *Das Bedeutungswörterbuch* / Anja Konopka. 5. völlig neu bearb. Aufl. Mannheim, 2018. 1151 S.
- Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
- Gibbs R. *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 168 p.
- Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press, 2010. 303 p.
- Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 148 p.
- Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 2003. [5th printing]. 276 p.

References

- Selivanova, E. A. (2000). *Cognitive Onomasiology (Monograph)*. Kyiv: Ukrainian Phytosociological Center Publishing, 248 p.
- Allbritton, D. W. (1995). When Metaphors Function as Schemas: Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors. *Metaphors and Symbolic Activity*, 10, 33–43.

- Barcelona, A. (2003). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. Berlin: Mouton de Gruyter, 368 p.
- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Palgrave Macmillan, 268 p.
- Dancygier, B., & Sweetser, E. (2014). *Figurative Language*. Cambridge University Press, 242 p.
- Döbler, H. (1996). *Lexikon Fußball*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 448 S.
- Duden. (2018). *Das Bedeutungswörterbuch* (Anja Konopka, Ed.). 5th ed. Mannheim, 1151 S.
- Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, 830 p.
- Gibbs, R. (1994). *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 168 p.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press, 303 p.
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 148 p.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 5th printing, 276 p.
- Wilwright, F. (1990). Metaphor and Reality. In N. D. Arutyunova & M. A. Zhurinskaya (Eds.), *Theory of Metaphor* (pp. 82–110).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2024 року